

Nově objevený koptský zlomek tzv. „Evangelia Ježíšovy ženy“

ZUZANA VÍTKOVÁ*

V září roku 2012 byl na koptologickém kongresu v Římě představen přednáškou Karen Kingové¹ nově objevený zlomek koptského textu, který vzbudil značnou pozornost nejen mezi badateli. Hlavní důvod zavdala zmínka o Ježíšově ženě či manželce, která vzápětí znovu rozvířila diskuze

* Tato studie je výsledkem badatelské činnosti podporované Grantovou agenturou České republiky v rámci grantu P401/12/G168 „Historie a interpretace Bible“. – Není-li uvedeno jinak, jsou překlady koptských textů v článku moje. Pro přepis koptštiny jsem volila způsob užívaný v knize Wolf B. Oerter – Petr Pokorný (eds.), *Rukopisy z Nag Hammádí I: Kodex II/2-7*, (Knihovna raně křesťanské literatury 4), Praha: Vyšehrad 2008, 55-59. V textu jsou použity následující zkratky: *FpEv* = *Filipovo evangelium*, Wesley W. Isenberg (trans.) – Bentley Layton (ed.), „The Gospel according to Philip“, in: Bentley Layton (ed.), *Nag Hammadi Codex II,2-7, together with XIII,2+, Brit. Lib. Or. 4926 (1), and P.Oxy. I, 654, 655 I*, Leiden: E. J. Brill 1989, 129-217; *MEv* = *Mariino evangelium*, Robert McL. Wilson – George W. MacRae (eds.), „The Gospel according to Mary, BG, I:7,1-19,5“, in: Douglas M. Parrott (ed.), *Nag Hammadi Codices V,2-5 and VI with Papyrus Berolinensis 8502, 1 and 4*, Leiden: E. J. Brill 1979, 453-471; *MdrJKr* = *Moudrost Ježíše Krista*, verze z Nag Hammádí, Douglas M. Parrott (ed.), *Nag Hammadi Codices III,3-4 and V,1 with Papyrus Berolinensis 8502, 3 and Oxyrhynchus Papyrus 1081: Eugnostos and The Sophia of Jesus Christ*, Leiden: E. J. Brill 1991; *MdrJKr BG* = *Moudrost Ježíše Krista*, verze z Berlinského kodexu, Douglas M. Parrott (ed.), *Nag Hammadi Codices III,3-4 and V,1 with Papyrus Berolinensis 8502, 3 and Oxyrhynchus Papyrus 1081: Eugnostos and The Sophia of Jesus Christ*, Leiden: E. J. Brill 1991; *PSf* = *Pistis Sophia*, Carl Schmidt – Violet MacDermot (eds.), *Pistis Sophia*, Leiden: E. J. Brill 1978; *RNH I* = Wolf B. Oerter – Petr Pokorný (eds.), *Rukopisy z Nag Hammádí I: Kodex II/2-7*, (Knihovna raně křesťanské literatury 4), Praha: Vyšehrad 2008; *RoSp* = *Rozhovor se Spasitelem*, Stephen Emmel – Helmut Koester – Elaine Pagels (eds.), *Nag Hammadi Codex III,5: The Dialogue of the Savior*, Leiden: E. J. Brill 1984; *Strom* = Klement Alexandrijský, *Stromata II-III*, přel. Veronika Černušková – Jana Plátová, Praha: Oikúmené 2006; *TmEv* = *Tomášovo evangelium*, Helmut Koester – Bentley Layton – Thomas O. Lambdin (eds.), „The Gospel according to Thomas“, in: Bentley Layton (ed.), *Nag Hammadi Codex II,2-7, together with XIII,2+, Brit. Lib. Or. 4926 (1), and P.Oxy. I, 654, 655 I*, Leiden: E. J. Brill 1989, 37-93; *I Zjk* = *První Zjevení Jakubovo*, William R. Schoedel (ed.), „The (First) Apocalypse of James, V,3:24,10-44,10“, in: Douglas M. Parrott (ed.), *Nag Hammadi Codices V,2-5 and VI with Papyrus Berolinensis 8502, 1 and 4*, Leiden: E. J. Brill 1979, 65-103.

1 Karen L. King, „A New Coptic Gospel Fragment“, Řím, 18. 9. 2012. Karen Kingová v současnosti připravuje článek pro *Harvard Theological Review* 106/1, 2013. Jeho předběžnou verzi zveřejnila na internetu: Karen L. King, „Jesus said to them, „My wife...“: A New Coptic Gospel Papyrus“ [online], <http://news.hds.harvard.edu/files/King_JesusSaidToThem_draft_0917.pdf> [6. 5. 2013].

a spory na téma Ježíšova, potažmo i církevního celibátu. Již před zveřejněním zlomku a brzy po zpřístupnění faksimile se nicméně objevily hlasy, které pravost zlomku zpochybňují. Přesněji řečeno se tyto pochyby týkají primárně pravosti textu, protože papyrus je s největší pravděpodobností původní.² Pochybnosti ještě zesílily poté, co vyšlo najevo, že dosud nebyly provedeny přesné fyzikální a chemické analýzy inkoustu.³ Tyto testy v době psaní článku právě probíhají a není jisté, kdy bude znám jejich výsledek.⁴

Primárním cílem předkládaného článku je nabídnout kritický překlad a výklad nového zlomku, nastínit současné badatelské pozice spolu s jejich východisky a argumenty a analyzovat důvody, které hovoří pro pravost zlomku a proti ní. Dále se pokusím určit možnou identitu zmiňované Ježíšovy ženy či manželky a načrtnout původ představ o ní.

Popis, název, překlad a obsah zlomku

Zlomek s koptským textem v saidském dialektu o přibližných rozměrech 8 × 4 cm⁵ pochází podle Karen Kingové asi z druhé poloviny 4. století po Kr.⁶ Samotný text pak považuje za překlad nejspíše řeckého spisu, který mohl vzniknout někdy v pozdním 2. století po Kr.⁷ Na webových stránkách *Harvard Divinity School*, na nichž Kingová zlomek zveřejnila, jej nacházíme pod názvem *Gospel of Jesus's Wife*. Původní titul díla, z něž zlomek pochází, se nedochoval. Současný název je však poněkud zavádějící hned z několika důvodů: takto krátký a neurčitý text nemůže být vůbec označován za evangelium; z novodobého názvu by krom toho mělo být patrné, že se z předpokládaného původního textu dochoval jen zlomek; z hlediska obsahu pak není jisté, zda byla Ježíšova žena jeho hlavní postavou či hlavním tématem, neřkuli přímo jeho tradicí předpokládanou autor-

2 K. L. King, „Jesus said...“, 11.

3 K. L. King, „Jesus said...“, 5, odůvodňuje zveřejnění zlomku před takovými analýzami snahou text zpřístupnit široké badatelské veřejnosti co nejdříve. Vzhledem k tomu, jaké nesmyslné tajnostkárství a průtahy provázely v minulých letech například zveřejnění kodexu Tchacos (s *Jidášovým evangeliem*), je její postup celkem pochopitelný, nicméně vzhledem k nedostatku závažných informací tak otevřela prostor spíše spekulacím než debatám.

4 K. L. King, „Jesus said...“, 4-5, 12.

5 *Recto*: počet písmen na řádek 19-22, řádků s textem se dochovalo jen sedm (osmý řádek je částečně odtržen a zachovalo se z něj pouze jedno slovo; odtržený devátý řádek naznačují pouze stopy inkoustu). *Verso*: nečitelné stopy písma, srozumitelných je jen pár slov.

6 K. L. King, „Jesus said...“, 1-2, 5, 8, 12. Saidština byla ve 4. a 5. století literárním jazykem koptských autorů a je v ní psána také většina spisů z Nag Hammádí.

7 K. L. King, „Jesus said...“, 1, 13. K odůvodnění této datace viz níže.

kou.⁸ Přesnějši by tedy byl titul *Zlomek zmiňující Ježíšovu ženu*, případně *Zlomek o Ježíšově ženě* (dále ZIJŽ).

Překlad *recta* zlomku vypadá takto (z *versa* se uchovala jen slova „má matka“ a „tři“):⁹

- 1 ... mým (?) ne. Moje matka mi dala ži[vot]
- 2 ...]. Učedníci řekli Ježíšovi: [...]
- 3 ...] zřeknout.¹⁰ Marie je¹¹ hodna [...]
- 4 ...] [*asi 5-6 znaků nečitelných*]. Ježíš jim řekl: Moje žena a [...]
- 5 ...] [*asi 3 znaky nečitelné*] ona bude schopna být mojí učednicí a [...]
- 6 ...] Ať zlí lidé napuchnou¹² [...]
- 7 ...] já jsem s ní, aby [...]
- 8 [*část papyru odstržena, následují asi 3 znaky nečitelné*] obraz [...]

Pravděpodobným obsahem zlomku je rozhovor Ježíše s učedníky, ale zda se odehrává ještě za jeho života, nebo až po zmrtvýchvstání, nelze určit. V prvním řádku hovoří nejspíše Ježíš o své matce. Učedníci mu poté odpovídají, nebo kladou novou otázku. Není jasné, zda je Marií (kteřá je – nebo naopak není – něčeho hodna) na 3. řádku míněna Ježíšova matka, nebo už ona žena, již na 4. řádku Ježíš označuje jako svoji manželku. Na zbylých řádcích zlomku patrně Ježíš o své ženě mluví dále a říká, že bude schopna stát se jeho učednicí (ř. 5). Na řádcích 6-7 prozrazuje (nebo by prozrazoval, kdyby nebyl text porušen), proč se svojí ženou zůstává nebo proč při ní stojí. „Zlymi lidmi“ na 6. řádku jsou buď míněni ti, kteří jí toto postavení nepřejí a mají „napuchnout“,¹³ nebo je zde snad řeč

8 Jak ostatně uznává i K. L. King, „Jesus said...“, 1, pozn. 2.

9 Faksimile a první edice K. L. Kingové, podle níž překládám: „The Gospel of Jesus's Wife: A New Coptic Gospel Papyrus“ [online], <<http://www.hds.harvard.edu/faculty-research/research-projects/the-gospel-of-jesus-wife>> [6. 5. 2013]. Viz též edici v K. L. King, „Jesus said...“, 14-15. Komentář zohledňující návrhy Francise Watsona (Francis Watson, „The Gospel of Jesus' Wife: How a Fake Gospel-Fragment Was Composed“ [online], <<http://markgoodacre.org/Watson.pdf>> [26. 9. 2012] a Andrewa Bernharda (Andrew Bernhard, „How The Gospel of Jesu's Wife Might Have Been Forged: A Tentative Proposal“ [online], <<http://www.gospels.net/gjw/mighthavebeen-forged.pdf>> [11. 10. 2012]) ohledně kompozice z části *TmEv* uvádím v příloze.

10 Nebo: „odmítnout“, „popřít“.

11 Nebo možná „[není] hodna“, předpokládáme-li v mezeře na konci řádku záporku.

12 Tento řádek je nejistý a bez oprav gramaticky obtížný. F. Watson, „The Gospel of Jesus' Wife...“, 5-6, zde navrhuje emendaci na „ať zlý člověk přinese“. A. Bernhard, „How The Gospel...“, 8-10, předpokládá, že původním záměrem autora bylo vyjádřit „žádný zlý člověk nepřináší“. K odůvodnění těchto emendací a k jejich gramatice viz přílohu.

13 Někteří badatelé nicméně soudí, že „ačkoli [toto čtení] není zcela nemožné, utvářelo by podivnou proklínací formuli, která nemá obdoby“ (Alin Suciu – Hugo Lundhaug, „A Peculiar Dialectical Feature in the Gospel of Jesus's Wife, Line 6“ [online], <

o tom, jaké jsou skutky zlého člověka.¹⁴ O „Ježíšově ženě“ se tedy z textu příliš mnoho nedozvídáme.

Kontext

Náš zlomek rozhodně není na místě interpretovat jako důkaz historické skutečnosti, že Ježíš nějakou manželku měl.¹⁵ Žádný z hlediska doby svého sepsání relevantní spis neříká nic o Ježíšově manželském stavu, ačkoli už ve 2. století přišla tato otázka na přetřes v debatách ohledně manželství a celibátu. Podle Klémenta Alexandrijského (zemřel asi roku 215 po Kr.) se určité skupiny zastánců celibátu jako normy pro všechny věřící zaštiťovaly poukazem na fakt, že Ježíš ženat nebyl.¹⁶ Klémens tyto horlivce odusuzoval jako pyšné, ale názor, že Ježíš žádnou manželku neměl, zastával také.¹⁷ Důležitost nově nalezeného zlomku by v případě jeho pravosti podle Kingové spočívala v tom, že by představoval jediný dochovaný doklad, že se některé „promanželské“ skupiny věřících rovněž pokusily posílit svoje názory odkazem na rodinný stav Ježíšův.¹⁸

Pro fragmentární stav textu není jisté, nahlížel-li autor na Ježíšovu pozemskou matku negativně nebo pozitivně¹⁹ a zda onou Marií uvedenou na 3. řádku (která je či není něčeho hodna) mínil ji, nebo někoho jiného (například Ježíšovu ženu z řádku 4). V Ježíšově době patřilo jméno „Marie“ k jednomu z nejčastějších ženských židovských jmen,²⁰ takže v Novém zákoně se setkáváme hned se šesti různými Mariemi: (1) matkou Ježíšovou, (2) Marií z Magdaly, (3) Marií, sestrou Marty z Betanie, (4) Marií, matkou Jakubovou a Josefovou, (5) Marií Kleofášovou a (6) takzvanou „jinou“ Marií. Nelze se tedy příliš divit, že již v raném křesťanství

alinsuciu.com/2012/09/27/alin-suciu-hugo-lundhaug-an-interesting-dialectal-feature-in-the-gospel-of-jesus-wife-line-6/> (27. 9. 2012 [20. 10. 2012]).

14 Význam je podmíněn přijetím některé z emendací (viz přílohu). Srov. *TmEv*, log. 45; *L* 6,44-45; *Mt* 7,16.

15 K. L. King, „Jesus said...“, 22.

16 *Strom*. III,49,1: „Někteří dokonce nazývají manželství smilstvem a učí, že nám bylo dáno od ďábla. Chvástají se, že oni napodobují Pána, který se neoženil ani nic na světě nevlastnil, a chlubí se, že pochopili evangelium lépe než ostatní.“

17 *Strom*. III 49,2-3. Ježíšův celibát odůvodňuje tím, že (1) měl za svoji nevěstu církev, (2) nebyl docela obyčejný člověk, který by potřeboval nějakou tělesnou pomoc (srov. *Gn* 2,18-20), (3) jsa věčný, neměl potřebu mít potomky.

18 K. L. King, „Jesus said...“, 1, 22.

19 K. L. King, „Jesus said...“, 24-26, takto pozitivně vykládá větu „Moje matka mi dala život“, nicméně v mezeře prvního řádku mohlo stát např. „ži[vot pozemský]“ či nějaký podobný výraz.

20 Tal Ilan, „Notes on the Distribution of Jewish Women’s Names in Palestine in the Second Temple and Mishnaic Periods“, *Journal of Jewish Studies* 40/2, 1989, 186-200.

docházelo k zaměňování těchto Marií a ke ztotožňování některých ženských novozákonních postav.²¹

Historie nálezů

Co se týče okolností objevu zlomku, jsme bohužel odkázáni jen na jeho současného majitele, jímž je sběratel, který si přeje zůstat v anonymitě. Zlomek prý zakoupil jako součást sbírky koptských a řeckých rukopisů v roce 1997 od německo-amerického sběratele H. U. Laukampa, jenž údajně sbírku získal v šedesátých letech 20. stol. v bývalé NDR.²² K této sbírce patří také několik listin, především na stroji psaný dopis z 15. 7. 1982, v němž píše Peter Munro, tehdy profesor egyptologie na *Freie Universität* v Berlíně, předchozímu majiteli sbírky Laukampovi o tom, že jeho kolega prof. Fecht identifikoval jeden z papyrů jako koptský fragment *Janova evangelia* z 2.-4. stol.²³ Přímo k našemu zlomku se možná vztahuje druhý text, a sice ručně psaná, nedatovaná a nesignovaná poznámka, v níž se píše, že podle profesora Fechta představuje malý, asi 8 cm veliký papyrus jediný příklad textu, v němž Ježíš mluví v přímé řeči o nějaké manželce, z čehož Fecht vyvozuje, že by se mohlo jednat o „důkaz možného manželství“.²⁴ V souvislosti s možností, že je náš zlomek falešný, by měla být ověřena také pravost této poznámky. Pokud by byla autentická a vztahovala se opravdu k našemu textu, znamenalo by to, že *ZIJŽ* patrně figuroval v Laukampově sbírce již v roce 1982.

Na druhou stranu tento letopočet vzbuzuje určité podezření vzhledem k tomu, že v roce 1983 vydala egyptská vláda nařízení o tom, že veškeré od tohoto data objevené památky jsou výhradním státním majetkem Egypta.²⁵ Munroův dopis, a nepřímo i Fechtova poznámka, situovaná do přibližně téže doby, by tedy současně dokládaly (nebo – pokud jde o padělky – měly doložit) legálnost současného vlastnictví zlomku. Nyní jsou

21 Ke ztotožňování Marie Magdalény s Marií, sestrou Marty a Lazara z Betanie (*J* 12,1-8), viz Mary R. Thompson, *Mary of Magdala: Apostle and Leader*, New York – Mahwah: Paulist Press 1995, 3.

22 Ariel Sabar, „The Inside Story of a Controversial New Text About Jesus“ [online], <<http://www.smithsonianmag.com/history-archaeology/The-Inside-Story-of-the-Controversial-New-Text-About-Jesus-170177076.html>> [20. 10. 2012], 3.

23 Křestní jméno prof. Fechta není na poznámce uvedeno, ale s největší pravděpodobností se jedná o Gerharda Fechta, který působil jako egyptolog v NSR.

24 „Professor Fecht glaubt, dass der kleine 8 cm grosse Papyrus das einzige Beispiel für einen Text ist, in dem Jesus die direkte Rede in Bezug auf eine Ehefrau benutzt. Fecht meint, dass dies ein Beweis für eine mögliche Ehe sein könnte.“ Cituji dle K. L. King, „Jesus said...“, 2. Není řečeno přímo, čí manželství měl Fecht na mysli, ale předpokládá se, že Ježíšovo.

25 Viz chronologii nálezů od Stephena Goransona v diskuzi na <<http://ntweblog.blogspot.cz/2012/10/jesus-wife-fragment-further-evidence-of.html>> [31. 10. 2012].

již všichni aktéři této předpokládané korespondence mrtvi: H. U. Laukamp zemřel v roce 2001, G. Fecht v roce 2006 a P. Munro v lednu 2009.²⁶ Současný majitel *ZIJŽ* poprvé kontaktoval Karen Kingovou e-mailem v červenci roku 2010 a osobně jí papyrus předal v prosinci roku 2011.²⁷ K. Kingová, jejíž specializací není papyrologie ani koptská lingvistika, předložila nejprve zlomek dvěma papyrologům, Rogeru Bagnallovii a AnneMarie Luijendijkové, kteří se vyslovili pro jeho pravost, a po seznámení se s výhradami recenzentů svého připravovaného článku jej dala posoudit i odborníkovi v oblasti koptské gramatiky Arielu Shisha-Halevyemu, který se rovněž vyslovil po stránce jazykové a gramatické pro autenticitu spisu.²⁸ Teprve poté zlomek oficiálně představila na konferenci v Římě.

Pochybnosti o autenticitě

Badatelé vyslovující výhrady k přesvědčení o starověkém autorství spisu upozorňují především na nejistý původ papyru, který nebyl nalezen při vykopávkách, na nezvyklý typ písma²⁹ a na skutečnost, že před sebou máme jen zlomek papyru, nikoli kodex nebo alespoň jeho rozpoznatelnou část. Podobné literární texty totiž ve starověku nekolovaly jen tak volně, nýbrž byly většinou svázané do kodexů. Náš papyrus přitom nevypadá, že by dříve do nějakého patřil.³⁰ Zarážející je také neobvyklé ořezání papyru. Překupníci papyry vcelku běžně dělí na části, aby mohli jeden text prodat za větší částku ve více kusech,³¹ avšak náš papyrus je podle všeho ořezaný zcela atypicky ze všech čtyř stran, nebo přinejmenším ze tří (s velkou

26 K. L. King, „Jesus said...“, 2-3.

27 A. Sabar, „The Inside Story...“, 4; K. L. King, „Jesus said...“, 3.

28 K. L. King, „Jesus said...“, 3-4.

29 Čáry jsou tlusté, řádky nahuštěné, písmo neobsahuje žádné ligatury či jiná specifika starověkých písařů. K popisu písma viz K. L. King, „Jesus said...“, 6-9. Podle Kingové je za tloušťku písma zodpovědný písařův nekvalitní psací materiál. Jiní badatelé se však stavějí vůči písaři kritičtěji: Georgeos Diaz-Montexano, „Coptic Papyrus about ‚Mary, Jesus’ Wife’: Real or Forgery?“, přel. César Guarde, <http://www.agonfilosofia.es/index.php?option=com_content&view=article&id=176&Itemid=15> (18. 9. 2012 [20. 1. 2013]), 11, přímo tvrdí, že zlomek nemohl sepsat (byť necvičený) koptský písař starověký. Podle jeho paleografického rozboru písař neužíval jinak obvyklý *kalamos*, ale štětec (*ibid.*, 13). Z několika anomálií, které tento autor ve zlomku nachází, je možno uvést podobu koptského písmene *m* (mí), které je důsledně psáno rovně a s vnitřními spojenými čarami dosahujícími pouze do poloviny písmene, tj. podobně jako v přepisu novodobého koptského fonu, kterého užívají současné edice textů. Tuto podobu má však *m* v koptských papyrech až od 5. století, zatímco ve 4. století bylo buď psáno čarami prohnutými (jako jeho řecká verze), nebo čarami rovnými, ale se spojením vnitřních čar dosahujícím až na dolní řádek (*ibid.*, 15-17).

30 Opačný názor zastává K. L. King, „Jesus said...“, 9.

31 K. L. King, „Jesus said...“, 10.

pravděpodobností zleva, zprava a shora). Při zvážení průměrné šířky stran dochovaných kodexů z Nag Hammádí³² by to znamenalo, že případnému překupníkovi by po ořezání obou bočních stran zůstaly fragmenty velmi malé a pouze s několika písmeny textu, tedy takřka neprodejně.

Je rovněž pozoruhodné, že se dosud, pokud vím, žádnému badateli nepodařilo alespoň přibližně doplnit předpokládané mezery, podle všeho velmi malé,³³ koptským textem tak, aby celek působil logicky i gramaticky správně. Pokud tedy uvážíme i smysl mezer, zachovalých osm řádků netoří dobře propojený celek.

Text obsahuje poměrně vysoký počet krátkých syntaktických spojení a frází, které se vyskytují především v *Tomášově evangeliu*. Podle Francise Watsona je zlomek dokonce s velkou pravděpodobností poskládan (Watson užívá slovo „*patchwork*“) z různých větších či menších útržků vět z koptského textu *Tomášova evangelia*, jak se dochoval ve druhém kodexu z Nag Hammádí.³⁴ Pokud byly tyto útržky opravdu vyňaty z *Tomášova evangelia*, stalo se tak většinou zcela bez ohledu na původní kontext a význam. I když se Watsonova práce shledala s kritikou (viz článek Timo S. Paananena),³⁵ jeho argument není samozřejmě nezpochybnitelný a sám

32 Srov. např. šířku stran u VI. (12,9 až 14,9 cm) nebo u IX. kodexu (13,9 až 15,2 cm; počet písmen 13-26); viz Wolf B. Oerter, „Úvod“, in: id. (ed.), *Rukopisy z Nag Hammádí III: Kodex III/3-4, kodex V/1 a 5: Požehnaný Eugností, Moudrost Ježíše Krista, Zjevení Adamovo*, (Knihovna rané křesťanské literatury 6), Praha: Vyšehrad 2010, 13-86: 18-21.

33 Viz Francis Watson, „Addendum: The End of the Line?“ [online], <<http://ntweblog.blogspot.cz/2012/09/francis-watson-addendum-end-of-line.html>> (26. 9. 2012), který předpokládá, že mezery po stranách papýru (ve srovnání s obvyklou šířkou kodexů z Nag Hammádí) mohly obsahovat nejspíše pouze po třech až šesti chybějících písmenech na obou stranách papýru, a tedy by na jejich vyplnění muselo mezi každým řádkem vystačit přinejlepším 12 písmen, což je počet k vyjádření smysluplného propojení velmi malý (a koptština se svými dlouhými předložkovými vazbami není jazykem příliš úsporným). Watson se tedy domnívá, že náš fragment je fragmentem zamýšleným, a že jeho mezery již od počátku nebyly vyplněny významem.

34 „*Patchwork*“ není cento, jelikož úryvky původního spisu jsou někdy velmi malé. Watson se domnívá, že jde o práci novověkého padělatele, nicméně zcela nevylučuje možnost, že by ke vzniku *ZIJŽ* mohlo dojít stejným způsobem, tedy složením úryvků *Tomášova evangelia*, už ve starověku. Z toho by ovšem vyplývalo, že by *ZIJŽ* musel být sepsán až po přeložení *Tomášova evangelia* do koptštiny, tedy nejdříve ve 4. století, protože by autor musel znát tu verzi *Tomášova evangelia*, která se dochovala i nám (F. Watson, „The Gospel of Jesus' Wife...“, 7).

35 Timo S. Paananen, „Another 'Fake' Or Just a Problem of Method: What Francis Watson's Analysis Does to Papyrus Köln 255?“ [online], <<http://blue.butler.edu/~jfm-cgrat/GJW/Another%20Fake%20Or%20Just%20a%20Problem%20of%20Method%20by%20Timo%20S.%20Paananen.pdf>> [21. 1. 2013]. Paananen použil podobnou metodu na jiný, avšak nepochybně starověký drobný fragment, jehož části „rekonstruuje“ jako složené z kousků *Janova evangelia* a *Skutků Pavla a Thekly*.

o sobě k vyvrácení pravosti zlomku nestačí, domnívám se, že ve spojitosti s ostatními výše uvedenými fakty působí velmi přesvědčivě.

Dále je pravost *ZIJŽ* zpochybňována také po stránce gramatické. Obzvláště je zdůrazňována chyba na řádku 1 a gramaticky nesrozumitelný řádek 6. Tyto potíže jsou tak velké, že dovedly Andrewa Bernharda k závěru, že současný padělatel zlomku neuměl moc dobře koptsky a některé části převzal z *Tomášova evangelia* chybně.³⁶ Protože by detailní rozbor těchto gramatických anomálií mohl být pro většinu čtenářů poněkud nežádoucí, uvádím ho v příloze na konci tohoto článku spolu s Watsonovými návrhy, jak mohl být *ZIJŽ* z *Tomášova evangelia* poskládan.³⁷

Srovnání s gnostickými texty

Odhlédněme nyní od otázky pravosti spisu a podívejme se na to, jaký je vlastně jeho obsah. Interpretaci a zařazení nového zlomku klade největší překážky skutečnost, že v něm chybí nějaká konzistentní nauka, tedy nejdůležitější prvek, který zpravidla umožňuje přesnější zařazení. Čtenáři znalému gnostické a raně křesťanské literatury se nicméně při jeho čtení ihned vybaví některé pasáže ze tří spisů, které vznikly v 2. a 3. století, totiž z *Tomášova evangelia*,³⁸ *Mariina evangelia* a *Filipova evangelia*. Předpokládané aluze na tyto spisy nebo na motivy a příběhy v nich popsané jsou tak silné, že *ZIJŽ* je prakticky nemožné číst jinou optikou, zvláště když se obsah *ZIJŽ* skrývá ponejvíce v domyšlení jeho mezer. Vzhledem k podobnosti zlomku s výše uvedenou trojicí spisů se pokusím o jeho významové doplnění, ale je třeba mít stále na zřeteli především problém s velikostí mezer, a tedy i s možností smysluplného propojení zachovaných pasáží, který jsem již nastínila výše, a samozřejmě také skutečnost, že v tak fragmentárním textu nemůže být žádné doplnění významu zcela jisté.

První řádek upomíná na výroky o Ježíšově následování a rodinných vztazích z *Mt* 10,37-38 a *L* 14,26-27 a má nejbliže k verzi *TmEv*, log. 101 (49,32-50,1):

36 A. Bernhard, „How *The Gospel*...“, 3-4, 9-12.

37 Bernhardova hypotéza je (jako rozvinutí hypotézy Watsonovy) pozoruhodná, avšak nevím, jestli lze opravdu z několika gramatických anomálií či drobných chyb (viz přílohu) vyvozovat podobně jednoznačné a dalekosáhlé závěry v případě jazyka tak dialektově rozmanitého, jako je koptština. S chybami a nesrozumitelnostmi se ostatně setkáváme i u opisovačů starověkých.

38 Jádrem *TmEv* není pravděpodobně gnostické (k hypotézám jednotlivých vrstev tohoto spisu nejnověji viz Petr Pokorný, *Commentary on the Gospel of Thomas: From Interpretations to the Interpreted*, New York – London: T. & T. Clark 2009, 20-25), nicméně jeho poslední verzi, která se dochovala mezi spisy z Nag Hammádí, gnostické čtení ovlivnilo.

Ten, kdo nemá v nenávisti svého [otce] a svou matku tak jako já, nebude schopen být mým [učedníkem]. A ten, kdo [ne]miluje svého [otce a] svou matku tak jako já, nebude schopen být mým [učedníkem]. Moje matka totiž [...], ale moje pravá [matka] mi dala život.³⁹

Podle všeho však *ZIJŽ* nerozlišuje mezi Ježíšovou pozemskou a nebeskou matkou jako *TmEv*.

Také z řádků 3-7 vyplývá, že hlavním tématem zlomku je problém, zda jsou Ježíšovy rodinné vztahy v rozporu s jeho následováním a možností být jeho učedníkem. Odpověď, potvrzená Ježíšem na příkladě jeho ženy, zní, že tomu tak v určitých případech být nemusí. Mohlo by se tedy zdát, jako by autor umírnňoval výše zmíněné pasáže z *Lk*, *Mt* a *TmEv*, které se stavěly vůči pozemským rodinným vztahům skepticky.⁴⁰

Gnostická Marie Magdaléna

Pokud autor *ZIJŽ* nazýval Ježíšovu manželku Marií, měl téměř jistě na mysli Marii Magdalénu.⁴¹ Pokusím se proto představit její obraz ve starověké gnózi a srovnat jej s tím, co říká o Ježíšově ženě náš zlomek. V gnos-

39 Petr Pokorný (trans.), „Tomášovo evangelium (NHC II/2, 32,10-51,28)“, in: *RNH I*, 175, mírně upraveno. Viz K. L. King, „Jesus said...“, 23-26. Strov. *Rozhovor se Spasitelem* 140,11-19, kde se také mluví o kontrastu pozemského a pravého zrození a o úloze Marie (nejspíše Magdalény): „Pán řekl: ‚Kdo je z pravdy, ten neumírá, kdo je z ženy, umírá.‘ Marie řekla: ‚Pane, řekni mi, proč jsem přišla na toto místo. Je to zisk, nebo ztráta?‘ Pán řekl: ‚Zjevuješ překypující hojnost zjevovatele‘“ (upravený překlad Petra Pokorného: Petr Pokorný [trans.], „Rozhovor se Spasitelem“, in: Jan A. Dus – Petr Pokorný [eds.], *Neznámá evangelia: Novozákonní apokryfy I*, [Knihovna rané křesťanské literatury I], Praha: Vyšehrad 2001, 174). Marie, poučená o svém nedostatku, se ptá, proč ona jako žena (která jinak může dát vznik vedoucí pouze ke smrti) přišla na svět, načež je ujištěna, že i ona je tou, která může dát „zrození z pravdy“ (tj. stát se zjevovatelkou a poučit ostatní).

40 Autor však mohl usilovat také o význam, který s *L*, *Mt* a *TmEv* v rozporu nebyl, měl-li by na zřeteli spíše kontrast mezi pokrevní rodinou (matka) a rodinou duchovní (do níž patří ti, kteří přijímají Ježíšovo učení, a kam by tedy kromě učedníků mohla náležet svojí volbou i Ježíšova žena). Když v kanonických evangeliích (*Mk* 3,31-35; *Mt* 12,46-50; *L* 8,19-21; viz i *TmEv*, log. 99; 49,21-26) Ježíš opomíjí svoji čekající rodinu ve prospěch svých učedníků, je řeč jen o bratřech a o matce; autor *ZIJŽ* si mohl tedy domýšlet, že se podobné opominutí na případnou manželku-učednici nevztahuje.

41 K. L. King, „Jesus said...“, 29; A. Sabar, „The Inside Story...“, 3; „Papyrus aus dem 4. Jahrhundert: Jesus sagte zu ihnen: Meine Ehefrau“ [online], <<http://www.spiegel.de/wissenschaft/mensch/papyrus-fragment-was-das-evangelium-von-jesus-frau-be-deutet-a-856697.html>> (19. 9. 2012 [20. 10. 2012]); „Papyrus-Dokument: Jesus hatte möglicherweise eine Frau“ [online], <<http://www.spiegel.de/panorama/gesellschaft/jesus-und-maria-us-historikerin-king-stellt-papyrus-fragment-vor-a-856639.html>> (19. 9. 2012 [20. 10. 2012]); Laurie Goodstein, „A Faded Piece of Papyrus Refers to Jesus' Wife“ [online], <<http://www.nytimes.com/2012/09/19/us/historian-says-piece-of-papyrus-refers-to-jesus-wife.html?pagewanted=all>> (19. 9. 2012 [20. 10. 2012]), a jiní.

tických či gnostiky užívaných spisech 2. a 3. stol. Marie Magdaléna vystupovala jako Ježíšova vážená učednice,⁴² ale v některých z nich se její status stával předmětem sporů. Tak řádky 3, 5 a 7 našeho zlomku upomínají na situaci, kterou známe z *TmEv*, log. 114 (51,18-26), kde se Petr obrací na ostatní s návrhem, aby Marie od nich odešla, protože „ženy nejsou hodny života“.⁴³ Ježíš se jí však zastává těmito slovy:

Hle! Povedu ji, abych ji učinil mužem,⁴⁴ aby se sama stala živým duchem, podobným vám, mužům. Neboť každá žena, která se učiní mužem, vejde do království nebeského.⁴⁵

Podobně když v *Mariině evangeliu*⁴⁶ Marie na Petrův popud vyprávěla o tom, co jí Ježíš pověděl ve vidění, vystupují proti ní Ondřej a Petr, kteří zpochybňují to, co řekla, protože podle nich by si pro takové poselství

42 K tomu více viz Antti Marjanen, *The Woman Jesus Loved: Mary Magdalene in the Nag Hammadi Library and Related Documents*, Helsinki: University of Helsinki 1995 (nové vydání Leiden: E. J. Brill 21996); Karen King, *The Gospel of Mary of Magdala: Jesus and the First Woman Apostle*, Santa Rose: Polebridge Press 2003; Zuzana Vlčková, *Evangelium podle Marie: Tři obrazy Marie Magdalény*, nepublikovaný rukopis bakalářské práce, Praha: Univerzita Karlova 2000.

43 K v antice všeobecně rozšířené představě o duchovní „nedokonalosti ženství“ viz *MdrJKr* BG (107,12-13; 118,15-16; 124,14-16: budoucí gnostičtí křesťané jsou v tomto spise nazýváni „mužským množstvím“). Viz A. Marjanen, *The Woman Jesus Loved...*, 61; Marvin V. Meyer, „Making Mary Male: The Categories ‚Male‘ and ‚Female‘ in the Gospel of Thomas“, *New Testament Studies* 33, 1985, 564. Dle *Prvního zjevení Jakubova* 38,15-24 se Jakub diví, jak se „[bezmocné] nádoby (tj. sedm Ježíšových učednic) staly silnými vnímáním“. Srov. též *I ZjJk* 41,15-19, kde ženské znamená nedokonalé, pozemské, to, co nebylo první (*I ZjJk* 24,27-30), ale co může být prostřednictvím poznání povzneseno.

44 Nebo „mužnou“ (tak P. Pokorný [trans.], „Tomášovo evangelium...“, 181).

45 Dle K. L. King, „Jesus said...“, 30, se zde Petr zcela snaží vyloučit ženy z možnosti spásy, což Ježíš odmítá. O tom, co ono „učinění se mužem“ přesně znamená, se však vedou debaty. Část badatelů výrok vykládá jako výzvu k radikální askezi ve smyslu, že žena se muži připodobní tím, že se vzdá sňatku a rození dětí (srov. *RoSp* 144,15-145,2; M. V. Meyer, „Making Mary Male...“, 564; s určitými výhradami též A. Marjanen, *The Woman Jesus Loved...*, 45). Dle druhé možnosti výkladu výrok platí pouze obrazně s tím, že jde o proměnu vnitřní (toho nevědomého v to chápající) a možná i o symbolický reverzní proces příběhu o stvoření pozemského člověka z *Gn* 2, kdy se žena-„žebro“ má navrátit do muže (srov. např. Klémens Alexandrijský, *Výpisky z Theodota* 21; viz Jorunn J. Buckley, „An Interpretation of Logion 114 in the Gospel of Thomas“, *Novum Testamentum* 27, 1985, 245-272).

46 Gnostický spis, zachovaný částečně v koptském překladu (Berlínský gnostický kodex 8502; 7,1-19,5) a ve dvou řeckých zlomcích (Papyrus Rylands 463 a Papyrus Oxyrhynchus 3525) byl sepsán řecky patrně v 2. polovině 2. století (A. Marjanen, *The Woman Jesus Loved...*, 83).

Ježíš vybral spíše je než ji.⁴⁷ Marie se však zastává Lévi, který Petrovi mimo jiné říká:

Jestliže ji Spasitel učinil hodnou,⁴⁸ kdo jsi ty, abys ji vyhnal? Zajisté ji Spasitel spolehlivě znal, a proto ji miloval více než nás.⁴⁹

Oba tyto spisy vyjadřují, že Marie stála Ježíšovi blízko,⁵⁰ avšak tato blízkost spočívala v poznání a pochopení jeho nauky. Pro autora *MEv* je Marie nejmilovanějším učedníkem s pověřením zjevovat, zatímco podle *TmEv* se nachází na dobré cestě, ale její pochopení ještě není dostatečné, nedosáhla totiž ještě úrovně učedníka, který nepotřebuje mistra či je „jako Ježíš“ (jakým je například Tomáš v log. 13 a 108), a tak je jí třeba Ježíšovy pomoci.⁵¹

V některých gnostických spisech zachycujících rozhovory učedníků s Ježíšem Marie vystupuje jako jedna z učedníků, klade otázky, sama vykládá teologické problémy a projevuje takový vhled a pochopení, že ji za to Ježíš často chválí.⁵² Žádný z nich⁵³ se nicméně nezmiňuje o tom, že by byli Marie a Ježíš manželé. Naopak „učinění mužem“ vykládané v *Tomášově evangeliu* v asketických konotacích vypovídá spíše o opačné tendenci. Rovněž to, že učedníci v *MEv* srovnávají Ježíšovu lásku k Marii na jedné úrovni s jeho láskou k nim, vypovídá mnohem více o lásce duchovní než manželské. Autoři těchto textů neusilovali primárně o popsání Ježíšova rodinného stavu, nýbrž se spíše snažili postihnout jeho (dle jejich mínění) pravou nauku a ukázat ty z učedníků, kteří mu rozumí.

47 *MEv* 17,10-22. Také Petrovi vadí, že Mariino zjevení bylo privátní a učedníci se vše dozvídají až od ní.

48 Srov. *ZJŽ*, ř. 5. V *MEv* je užito jiného, avšak synonymního obratu (K. L. King, „Jesus said...“, 31-32).

49 *MEv* 18,10-15.

50 V *MEv* Petr o Marii říká, že ji „Spasitel miloval nad ostatní ženy“ (*MEv* 10,2-3).

51 A. Marjanen, *The Woman Jesus Loved...*, 34-35. Ježíšovo „jsem s ní, aby“ ze 7. řádku našeho zlomku upomíná na „povedu ji, ... aby“ z *TmEv*, log. 114.

52 Např. v *RoSp* 139,8-13 se o ní říká, že je „žena, která plně pochopila“. Toto dovádějí do krajnosti první tři knihy spisu *Pistis Sofia*, kde je Marie (občas dokonce určená jako Magdaléna) učedníkem nejzapojenějším do debat; nejenže klade Ježíšovi otázky, ale také sama interpretuje a za své výklady je neustále chválena (viz např. *PSf* 28,21-24; 33,17-18; 189,25; 232,26-233,2; 328,18-19; 339,8-9). Z celkového počtu 115 otázek a výkladů je jich v *PSf* Marii přisuzováno 67. I zde se vůči ní staví Petr, jenž si stěžuje, že Marie opanovala debatu: „Můj Pane, není nám možno vystát tuto ženu, jež nám bere příležitost a nikomu z nás nedovolí mluvit, ale (sama) mluví velmi často.“ Ježíš odpověděl svým učedníkům: „Ten, v němž moc jeho ducha vzkypí, aby rozuměl tomu, co říkám, ať vystoupí a mluví“ (*PSf* 58,11-17).

53 Jedinou výjimku, jíž by mohlo být při určité interpretaci *Filipovo evangelium*, rozebírám níže.

Výše načrtnutý kontext by tedy mohl naznačovat, že ve druhém a třetím řádku *ZLJŽ* někdo zpochybňoval status manželky Ježíšovy jako jeho učednice, což na následujících řádcích přimělo Ježíše k její obhajobě.⁵⁴ Zůstává nicméně nejasné, zda těmi, kdo mají výhrady, jsou samotní učedníci, nebo někdo jiný, jehož názor učedníci jen tlumočí.⁵⁵

Výklad druhé strany papýru není vzhledem k špatnému stavu textu možný, ale pokud by zmínka o (Ježíšově?) matce na prvním řádku a číslovka „tři“ na řádku druhém spolu souvisely, mohlo by to upomínat na pasáž z dalšího významného gnostického (pravděpodobně valentinovského) spisu, *Filipova evangelia*, kde se mluví o třech Mariích:

Byly tři, jež po celý čas provázely Pána: Marie, jeho matka, a její sestra a Magdaléna – ta, kterou nazývají jeho společníci (*koinónos*). Neboť Marie je jeho sestra a jeho matka a jeho družka (*chótre*).⁵⁶

Tento výrok neříká jen, že se všechny tyto ženy jmenovaly stejně,⁵⁷ ale že byly s Ježíšem určitým duchovním způsobem úzce spjaty, což se projevovalo i skrze společné jméno.⁵⁸ Vyplývá však z uvedené citace, že byla podle tohoto spisu Magdaléna Ježíšovou manželkou? Není to vyloučeno, ale kdyby se chtěl autor vyjádřit pouze ke třem rodinným vazbám, není

54 K. L. King, „Jesus said...“, 31-32. Problém tkví v tom, že nevíme, k čemu se zřeknutí či popření v předchozí větě vztahuje. Pro užití slovesa *arna* (tj. „zřeknout se“, „odmítnout“) vzhledem k člověku nemáme v gnostických spisech obdoby (nejblíže je *MEv* 18,12 s *enočs ebol*, „vyhnat ji“, „odmítnout ji“). Pokud by se toto sloveso přes uvedené výhrady vztahovalo k Marii a pokud budeme číst ř. 3 s negací („není hodna“), je možným významem, že učedníci poté, co jim Ježíš prve vyprávěl o odmítnutí rodinných vazeb, po něm také požadují, aby odmítl i svoji ženu. Pokud však *arna* (které stojí na konci nezachované věty) chápeme jako „popřít (něco)“ (srov. saidskou verzi *Sk* 4,16: „to nemůžeme popřít“; K. L. King, „Jesus said...“, 27, pozn. 58) a překládáme větu na ř. 3. bez negace („je hodna“), dala by se tato pasáž naopak vykládat jako pozitivní hodnocení Marie učedníky.

55 K. L. King, „Jesus said...“, 32, soudí, že vzhledem k následující zmínce o „zlých lidech“ (ř. 6) se jedná spíše o druhý případ.

56 *FpEv* 59,6-11.

57 Snažím se proto ve svém doslovnějším překladu tuto víceznačnost udržet oproti volnějším překladu Wesleyho W. Isenberga „*His sister and his mother and his companion were each a Mary*“ (Wesley W. Isenberg [trans.] – Bentley Layton [ed.], „The Gospel according to Philip“, in: Bentley Layton [ed.], *Nag Hammadi Codex II,2-7, together with XIII,2+, Brit. Lib. Or. 4926 (1), and P.Oxy. 1, 654, 655 I*, Leiden: E. J. Brill 1989, 159).

58 Elaine Pagels, „Pursuing the Spiritual Eve: Imagery and Hermeneutics in the Hypostasis of the Archons and the Gospel of Philip“, in: Karen L. King (ed.), *Images of the Feminine in Gnosticism*, Philadelphia: Fortress Press 1988, 202, soudí, že „tři Marie“ představují tři podoby Kristovy duchovní družky v syzygii: matka Ducha svatého, sestra Moudrost a Magdaléna církev (ne ve smyslu organizace, ale jako shromáždění vyvolených).

jasné, proč by v případě Marie Magdalény neužil spíše jednoznačnějšího výrazu „manželka“ (*schime*)⁵⁹ namísto slov „společnice“ (*koinónos*)⁶⁰ a „družka“ (*chótre*).⁶¹ Tato slova sice mohla „manželku“ označovat také, ale mají mnohem širší škálu významů, jejíž těžiště zde opět spočívá spíše v porozumění a spříznění duchovním.

O Ježíšově vztahu k Marii Magdaléně hovoří *FpEv* ještě na jednom místě:

Sofia (Moudrost), které říkají „neploďná“, je matkou andělů a společnicí (*koinónos*) [...] Marie Magdaléna. [...] ji miloval více než [všechny] učední[ky a] líbal ji na její [...] často. Zbytek [učedníků ...]. Řekli mu: „Proč ji miluješ víc než nás všechny?“ Spasitel jim odpověděl slovy: „Proč vás nemiluji jako ji?“⁶⁵

Také v této pasáži se učedníci s Marií poměřují. Marie ve *FpEv* na rozdíl od jiných gnostických spisů neklade otázky, nevykládá ani není jejím úkolem předat nauku. To, co zde stojí na prvním místě, je její vztah ke Spasiteli. Polibek nemá v kontextu *FpEv* rozměr erotický, nýbrž symbolizuje duchovní zrození.⁶⁶ Badatelé se povětšinou shodují na tom, že vztah Marie a Ježíše ve *FpEv* tvoří předobraz gnostické (duchovní) svátosti

59 K němuž se jinak v obdobných případech uchyluje (viz např. *FpEv* 65,20; 70,19; 76,7; 82,1).

60 Nebo „družka“. Viz Henry G. Liddell – Robert Scott, *A Greek-English Lexikon*, Oxford: Clarendon Press¹⁰1996, 970a („companion“, „partner“, „fellow“). V Bibli tento termín může například být přídomek manželky (*Mal* 2,14), označovat souvěrce (*Fm* 17), spolupracovníka při hlásání evangelia (2 *K* 8,23) či společníka v práci (*L* 5,10). Viz A. Marjanen, *The Woman Jesus Loved...*, 131.

61 „Ta, která je připojena“, „partnerka“ (viz Walter E. Crum, *A Coptic Dictionary*, Oxford: Clarendon Press²1962, 726). Tento výraz se ve *FpEv* objevuje ještě dvakrát (70,24.29) a označuje Ducha jako partnerku Adamovy duše. Může znamenat i „nevěsta“, viz Jorunn J. Buckley, „The Holy Spirit Is a Double Name: Holy Spirit, Mary, and Sophia in the Gospel of Philip“, in: Karen L. King (ed.), *Images of the Feminine in Gnosticism*, Philadelphia: Fortress Press 1988, 215-216.

62 Možné doplnění (viz W. W. Isenberg [trans.] – B. Layton [ed.], „The Gospel according to Philip...“, 166-167): „Spasitele“. Zdali se obrat vztahuje k Marii Magdaléně, nebo k Sofii z předchozí věty, není jisté. Není také jasné, zdali první část o Sofii patří k tomuto logiu, nebo je součástí předchozího (*ibid.*).

63 W. W. Isenberg (trans.) – B. Layton (ed.), „The Gospel according to Philip...“, 168-169, navrhuji doplnění: „Kristus“ nebo „Spasitel“; Lucie Kopecká – Petr Pokorný (trans.), „Filipovo evangelium (NHC II/3, 51,29-86,19)“, in: *RNH* 1, 195: „Pán“.

64 „líbal“: *aspaze*, tj. doslova: „zdravil“. W. W. Isenberg (trans.) – B. Layton (ed.), „The Gospel according to Philip...“, 168-169, navrhuji možnosti: „ústa“, „nohy“, „tvář“ či „čelo“; L. Kopecká – P. Pokorný (trans.), „Filipovo evangelium...“, 195: „ústa“.

65 *FpEv* 63,30-64,5. Upravený překlad L. Kopecké a P. Pokorného („Filipovo evangelium...“, 195).

66 Viz *FpEv* 58,30-59,6; srov. 2 *ZjJk* 56,14-16.

svatební komnaty,⁶⁷ což Marii činí Ježíšovou pozemskou družkou v poznání a symbolem jeho družky nebeské (tj. Sofie – Moudrosti). Možno uzavřít, že pokud autor *FpEv* Marii Magdalénu považoval i za Ježíšovu manželku (což není ani vyloučeno, ani potvrzeno), nebyl pro něj tento její status tím nejdůležitějším a byl upozaděn jejím významem duchovním.

Současná Marie Magdaléna

Ráda bych nyní obrátila pozornost k tomu, proč zrovna tento zlomek⁶⁸ – a téma Ježíšovy ženy – vyvolaly takový mimořádný zájem,⁶⁹ jehož intenzitě se z raně křesťanské literatury blíží snad jen před několika lety objevené a vydané *Jidášovo evangelium*. Rozruch kolem *ZIJŽ* ukazuje, že mnozí lidé představu ženatého Ježíše berou vážně, ať už ji hájí nebo odmítají. Možný klíč k pochopení tohoto zájmu nacházím v postavě Marie Magdalény, která je specifická tím, že není postavou se statickým příběhem a charakterem. Její obraz se v průběhu dějin vyvíjel a její legenda se v různých dobách a prostředích modifikovala a obohacovala o nové motivy. Různé epochy či proudy křesťanství vyzdvihovaly na Marii Magdaléně právě ty rysy, které považovaly za důležité a aktuální, zatímco jiné upozadovaly nebo zcela pomíjely.⁷⁰

67 J. J. Buckley, „The Holy Spirit...“, 217; A. Marjanen, *The Woman Jesus Loved...*, 133. Co tato svátost (zvaná *nymfôn*, *pastos* či *koiitôn*) byla, nám do určité míry zůstává záhadou. Vypadá to však, že tento nebeský sňatek byl vyzdvihován a kladen do kontrastu vůči (pomíjivému) sňatku pozemskému, který nicméně stoupenci *FpEv* zřejmě neodmítali (srov. např. *FpEv* 82,2-18; 76,6-9), a byl popisován symbolicky jako spojení člověka se svým andělem (*FpEv* 65,1-26; viz J. J. Buckley, „The Holy Spirit...“, 217; A. Marjanen, *The Woman Jesus Loved...*, 133).

68 A ne třeba několik nově objevených listů z kodexu Tchacos (části spisu *Kniha Allogenova*), které na kongresu prezentoval G. Wurst a které obsahují mnohem delší pasáže nepochybně autentického gnostického textu.

69 Ať už mezi badateli (kterým bylo samozřejmě jasné, že se nemůže jednat o historický fakt), v médiích, která zlomek zařadila do kategorie „senzací“ (byť tato samozřejmě měla celkem jepičí život), v církvi, která pocítila nutnost vyjádřit k věci své stanovisko (zavržení obsahu zlomku v úvodníku listu *L'Osservatore Romano* editorem G. M. Vianem, viz „Gospel of Jesus' Wife' Fragment Is a Fake, Vatican Says“ [online], <<http://www.reuters.com/article/2012/09/28/us-religion-jesuswife-idUSBRE88R0NT20120928>> (28. 9. 2012 [20. 10. 2012]), nebo mezi lidmi (viz diskuze pod většinou internetových článků, na které se odkazuje výše).

70 Viz např. Esther de Boer, *Mary Magdalene: Beyond the Myth*, London: SCM Press 1997; Susan Haskins, *Mary Magdalen: Myth and Metaphor*, London: Riverhead Books 1993; M. R. Thompson, *Mary of Magdala...*; Jane Schaberg, *The Resurrection of Mary Magdalene: Legends, Apocrypha, and the Christian Testament*, New York – London: Continuum 2002.

Podívejme se tedy krátce na obraz Marie Magdalény v současné době,⁷¹ aby bylo možné posoudit, zda nějak ovlivnil náš zlomek (což by významně podporovalo pochybnosti o jeho autenticitě), a též na to, nakolik je novodobý obraz Marie Magdalény poznamenán objevem a zveřejněním textů z Nag Hammádí a Berlínského kodexu. V současné románové a ezoterické literatuře – vydané přibližně od 80. let minulého století do současnosti – Marie Magdaléna poměrně často vystupuje jako Ježíšova žena. Tau Malachi, jeden ze zakladatelů soudobé Gnostické apoštolské církve Sofie, podává v své knize *Marie Magdalena: Svatá nevěsta* přehled současných legend spjatých s jejím jménem, které byly údajně předávány ústní tradicí.⁷² Marie Magdaléna v nich nabyla rozměrů ženské obdoby Krista: učila „pravou“ Ježíšovu i svoji nauku, konala zázraky, uzdravovala, a jsouc vyvolená už od počátku, představovala spojení jasné a temné Sofie.⁷³ Měla s Ježíšem svatbu ve svatební komnatě⁷⁴ a porodila mu syna Michaela.⁷⁵ Autor uvádí také text s názvem *Tajné evangelium svaté Marie Magdalény*, sbírku Mariiných výroků, která na některých místech co do stylu a některých motivů vykazuje vliv *Tomášova evangelia*.⁷⁶

Marie Magdaléna jako Ježíšova žena vystupuje také v románech, které dobrodružným způsobem rozkrývají různá tajemství o Ježíšovi, jež mají změnit oficiální historii a otrást autoritou církve a její interpretací novozákonního příběhu. Například kniha Philippa Vandenberg *Páté evangelium*⁷⁷ obsahuje příběh o hledání přísně utajovaného pátého evangelia, které napsal Ježíšův syn Barabáš, jehož matkou nebyl nikdo jiný než Marie Magdaléna. V tomto evangeliu, které se prý dochovalo v koptštině a kvůli jehož potlačení se církev nerozpakovala vraždit, se Ježíš výslovně ohrazuje proti tomu, aby jej považovali za syna Božího.⁷⁸ Hlavní hrdinka série

71 Samozřejmě neexistuje nějaké jednotné pojetí Marie Magdalény, ale její příběh a jeho interpretace vytvářejí určité hlavní a vedlejší trendy s typickými rysy.

72 Tau Malachi, *St. Mary Magdalene: The Gnostic Tradition of the Holy Bride*, Woodbury: Llewellyn 2006 (český překlad: *Marie Magdalena: Svatá nevěsta*, Praha: Euromedia–Knižní klub 2007).

73 Temná Sofie Lilith do ní vstoupila (částečně na její ochranu) tehdy, když se Magdaléna stala nedobrovolně prostitutkou (T. Malachi, *Marie...*, 38).

74 Ke gnostické svátosti svatební komnaty ve *FpEv* viz výše. „Podle Melchizedechova řádu byla svatba Pána a Svaté nevěsty spojením kněze-krále a kněžky-královny“ (T. Malachi, *Marie...*, 57). Podobný důraz na spojení ženského a mužského božského principu je v těchto knihách velmi častý.

75 Kterého počali týden před pašijemi (T. Malachi, *Marie...*, 98, 115).

76 Viz T. Malachi, *Marie...*, 161-203. Srov. např. výrok č. 1 s prologem *TmEv*; výrok č. 3 s logii 10 a 56 *TmEv*.

77 Philipp Vandenberg, *Das fünfte Evangelium*, Lübbe: Bergisch Gladbach 1993 (český překlad: *Páté evangelium*, Praha: Svoboda 1994).

78 P. Vandenberg, *Páté evangelium...*, 274. Čtenář může být trochu udiven, proč by zrovna toto mělo v církevních hodnostářích probouzet tolik temných pudů, poněvadž se

knih Kathleen McGowanové *Marie Magdaléna*⁷⁹ nalezla knihu zvanou *Arqueské evangelium*, v níž sama Marie Magdaléna vylíčila svůj život. Prozrazuje v ní, že byla kněžkou, jejímiž manželi a otci jejich dětí se stali nejprve Jan Křtitel (který ji bil) a pak Ježíš (který ji ustanovil hlavní kaza-
telkou a šířitelkou své nauky). Po Ježíšově ukřižování odlpula do Francie, kde založila tajnou tradici pravého Ježíšova učení. Ve druhém díle se hr-
dinka, která předtím poznala, že v jejích žilách koluje krev Ježíše a Marie
Magdalény, vydává hledat *Knihu lásky*, kterou napsal sám Ježíš jako Boží
syn. Autorka podle svých slov vycházela z ústně předaných tajných tradic
a ze svých snů⁸⁰ a publikovaná gnostická evangelia prý její přesvědčení
jen potvrdila.⁸¹

Stejnou ústřední myšlenku nese i slavná dobrodružná kniha Dana
Browna *Šifra mistra Leonarda*,⁸² podle níž se stala Marie Magdaléna tím,
že měla s Ježíšem dítě, symbolicky svatým grálem.

Mnohé z těchto příběhů o Marii Magdaléně inspirovala publicistická
kniha *Svatá krev a svatý grál* z pera Michaela Baigenta, Richarda Leigha

nejedná o žádnou teologickou novinku bez paralel (srov. např. tzv. Mesiášské tajemství
v *Markově evangeliu*).

79 Doposud vyšly tři svazky řady *Magdalene Line*: Kathleen McGowan, *The Expected One: Magdalene Line I*, New York: Touchstone 2006; ead., *The Book of Love: Magdalene Line II*, New York: Touchstone 2009; ead., *The Poet Prince: Magdalene Line III*, New York: Touchstone 2010 (český překlad: *Očekávaná: Marie Magdalena I*, Praha – Banská Bystrica: Euromedia – Knižní klub 2007; *Knih lásky: Marie Magdalena II*, Praha – Banská Bystrica: Euromedia – Knižní klub 2009; *Princ básník: Marie Magdalena III*, Praha – Banská Bystrica: Euromedia – Knižní klub 2012). Hlavní hrdinka románu napsala knihu *Příběhy nenáviděných žen*, v níž chce očistit Marii Magdalénu od obrazu nevěstky, jež chápe jako pejorativní a zostuzující dílo církve (jejíž misogynní zaměření připisuje Pavlovi, který si pravé učení přizpůsobil podle sebe). Magdaléna v Novém zákoně ani v nejranějších křesťanských textech nevěstkou opravdu není a tento aspekt získala v pozdější tradici ztotožněním s jinými ženskými novozákonními postavami (především s hříšnicí z L 7,36-50), je však pozo-
ruhodné, že ji autorka pokládá jako nevěstku za „nenáviděnou“, když tento omyl na-
opak Magdalénin duchovní význam ve středověké křesťanské optice prohloubil; viz
např. S. Haskins, *Mary Magdalen...* Autorka tedy „boří“ jeden mytologický obraz
Magdalény, přičemž jej nenahrazuje ničím jiným než mytologickým obrazem jiným.
Tato snaha o návrat k „původní Magdaléně“ (která ale nevylučuje eklektické přebírání
jiných prvků z pozdějších magdalenských legend, například o jejím pobytu ve Francii)
má snad za cíl představit Magdalénin obraz jako ve všech ohledech „spořádané“
Ježíšovy manželky.

80 Kathleen McGowanová, „Doslov“, in: ead., *Očekávaná: Marie Magdalena I*, Praha –
Banská Bystrica: Euromedia – Knižní klub 2007, 416-417.

81 Kathleen McGowanová, „Poznámka autorky“, in: ead., *Knih lásky: Marie Magdalena II*, Praha – Banská Bystrica: Euromedia – Knižní klub 2009, 466-467.

82 Dan Brown, *The Da Vinci Code*, London: Bantham – New York: Doubleday 2003
(česky *Šifra mistra Leonarda*, Praha: Metafora 2003). Na vliv tohoto románu na sou-
časné představy o Ježíšově manželce ostatně autoři píšíci o *ZIJŽ* soustavně odkazují
(viz K. L. King, „Jesus said...“, 33, pozn. 74, a téměř všechny články z médií).

a Henryho Lincolna,⁸³ kteří pomocí specifických interpretací „rekonstruuji“ tajemství jistých tajných společností. Tyto tajnosti autoři stopují až k novozákonním událostem a docházejí k závěru, že Ježíšovo učení v podání Nového zákona bylo pouze vedlejším produktem Ježíšovy snahy získat si stoupence, poněvadž primárně se snažil získat trůn, aby se stal králem Mesiášem. V tom jej podporovala především jeho rodina, zatímco učedníci nic netušili.⁸⁴ Za manželku měl Ježíš Marii Magdalénu (ztožněnou s bezejmennou ženou, která Ježíše pomazala, i s Marií z Betanie), s níž ho pojal dynastický sňatek: jako kněz a král z rodu Davidova si vzal princeznu z rodu Benjaminova.⁸⁵ Po Ježíšově ukřižování (které pravděpodobně přežil)⁸⁶ Magdaléna uprchla i s jejich dítětem do Francie, kde se stali předky dynastie Merovejců. Na tuto rodovou linii prý odkazují i pozdější legendy o grálu.⁸⁷

Z této tradice mírně vybočuje česká autorka Rosa de Sar v díle *Marie z Magdaly a ženy v životě Ježíše*.⁸⁸ Podle ní byla Marie Magdaléna, podle všeho kněžka bohyně Ištary, důležitou duchovní partnerkou Ježíšovou,⁸⁹ ne však jeho pozemskou manželkou.⁹⁰ Ježíš zplodil několik dětí s jinými ženami,⁹¹ a to některé i po ukřižování, které autorka vykládá jako klinic-

83 Michael Baigent – Richard Leigh – Henry Lincoln, *The Holy Blood and The Holy Grail*, London: Jonathan Cape 1982 (český překlad: *Svatá krev a svatý grál*, Praha: Dobra 2003).

84 Plán se však nezdařil (viz M. Baigent – R. Leigh – H. Lincoln, *Svatá krev...*, 272-273, 281-284).

85 M. Baigent – R. Leigh – H. Lincoln, *Svatá krev...*, 245, 261-264, 272-273.

86 Bylo pouze zdánlivé (M. Baigent – R. Leigh – H. Lincoln, *Svatá krev...*, 277-280, 293-294).

87 M. Baigent – R. Leigh – H. Lincoln, *Svatá krev...*, 282. Dle jejich mínění Ježíšovým synem mohl být v Novém zákoně „očerňovaný“ Barabáš (*ibid.*, 275-276). Rodina se poté v exilu zaměřila primárně na zachování pokrevní linie (*ibid.*, 284).

88 Rosa de Sar, *Marie z Magdaly a ženy v životě Ježíše*, Praha: Onyx 2007.

89 Představovala jeho duchovní dvojnici a ženský aspekt božství v božském páru (R. de Sar, *Marie...*, 17, 19, 122 aj.).

90 R. de Sar, *Marie...*, 106, 199. I když jinde o ní hovoří jako o jeho „mystické manželce“ (*ibid.*, 82, 139, 184). Dle této autorky nebyla Marie Magdaléna královského původu (*ibid.*, 83, 199).

91 Autorka Ježíše obohatila komplikovaným spletcem rodinných vztahů. Vystupuje v něm několik žen jménem Salomé: za první Ježíšovu družku pokládá princeznu Salomé mladší, dceru egyptské Salomé (velekněžky z Efezu a pozdější partnerky Šimona Mága) a krále Heroda Velikého; Ježíš s ní měl zřejmě dceru Salomé, označovanou jako Salomé dívka; druhou Ježíšovou družkou (ženou?) byla jeho nevlastní sestra Marie Salomé mladší (dcera Marie Salomé, manželky syna velekněžky Salomé a Šimona Mága), která byla také „nejmilovanějším učedníkem“ a hlavní autorkou *Janova evangelia*. Při ukřižování byla ještě dítětem; později měla s Ježíšem děti Sáru a Jakuba. První Ježíšova družka Salomé mladší byla také ženou Šimona Malomocného a matkou Lazara, Marty a Marie z Betanie. Jejich prvorozená Marie z Betanie (která nebyla s Magdalénou totožná) byla dědičkou židovského trůnu a její pomazání Ježíše v Bethanii autorka vykládá jako jejich jistý duchovní *hieros gamos* (R. de Sar,

kou smrt v mysterijním zasvěcení.⁹² Zatímco Marie Magdaléna šířila Ježíšovo pravé učení ve své gnostické škole v Malé Asii,⁹³ do Galie odpudila Marie Salomé mladší,⁹⁴ matka Ježíšových dětí a nejspíše i jeho manželka.⁹⁵ Přes drobné personální rozdíly tedy vidíme, že i zde zůstává příběh tajený Ježíšovy manželky (a matky jeho dětí) v podstatě stejný.

Knihy o Marii Magdaléně mohou být, jak vidno, žánrově velice rozmanité stejně jako jejich „teologické“ jádro: některé striktně odmítají Ježíšovo božství, jiné je naopak zdůrazňují; některé vidí církev jako mocenské společenství v lecčems podobné mafii, jiné jen jako spolek pomýlených. Všechny se však zaměřují na nalezení a předání „pravých“ informací o Ježíšově životě, které jsou z hlediska esoterických autorů relevantnější než zprávy z evangelíí a dokumentů rané církve, jež se staly obětí různých církevních úprav.⁹⁶ Současní autoři se proto mnohdy obracejí ke gnostickým textům, které považují za „necenzurované“ a věrohodnější prameny (je ovšem třeba je náležitým způsobem vyložit),⁹⁷ ale primárně se opírají o své jiné, tajně tradované informační zdroje.⁹⁸

Marie..., 88-91, 142-144, 274-276). Ježíš „jako svatý král a Mesiáš musel být symbolicky dvakrát ženatý“: jeho první duchovní chotí tedy byla Magdaléna a jeho budoucí královskou partnerkou měla být Marie z Betanie, k čemuž však vzhledem k jeho zatčení nedošlo (*ibid.*, 184). Nevím, zdali jsem komplikované rodinné teorie pochopila a přetlumočila správně, každopádně věřím, že si čtenář udělal o Ježíšově „harému“ dobrou představu.

92 R. de Sar, *Marie...*, 86.

93 *Ibid.*, 88, 114-116, 135.

94 Která jako „královna Vdova“ předávala dál pravé učení Ježíše a založila rodinu Grálu (R. de Sar, *Marie...*, 91).

95 Alespoň tak mohu soudit z autorčina výkladu zlomku 19H z *Evangelia Spasitele* „ona dává mléko, jiná dává med“, který podle ní popisuje dvě Ježíšovy ženy: „tou, která dává mléko“, je prý Ježíšova manželka a matka jeho dětí, „tou, která dává med“, je jeho duchovní či mystická choť (R. de Sar, *Marie...*, 139).

96 M. Baigent – R. Leigh – H. Lincoln, *Svatá krev...*, 252; R. de Sar, *Marie...*, 142.

97 M. Baigent – R. Leigh – H. Lincoln, *Svatá krev...*, 297-301 (*FpEv* a *MEv*). R. de Sar (*Marie...*, 64-65, 116-125) považuje spis *Pistis Sofia* (jinak badateli datovaný do 3. stol., A. Marjanen, *The Woman Jesus Loved...*, 148) za „záznam Ježíšova učení v jeho téměř původní podobě“ (R. de Sar, *Marie...*, 121); „gnóze byla také základem myšlení Ježíše i Marie Magdalské“ (*ibid.*, 272). K jejím výkladům *MEv*, *FpEv*, *RoSp* a *PSf* viz *ibid.*, 71, 93, 95-97, 100-103, 114-125, 135-136. Tradici o Salomé vyvozuje ze své interpretace *PSf* a *Evangelia Egyptánů* (*ibid.*, 95-96). Výklady *FpEv* a *MEv* viz K. McGowanová, *Očekávaná...*, 42-43. René Chandelie, *Poselství Da Vinciho kódu: Rozluštění tajemství: Marie Magdaléna: Ježíš a jejich děti: Velké tajemství templářů: Svatý grál*, Brno: Jota 2005, 19: „Některí důvěryhodní učenci považují mnohé z knih těchto rukopisů za oficiální evangelia. A co víc, někteří odvážní badatelé ... považují tyto dokumenty za sdělení pravdy nejvyšší a jediné.“ K jeho výkladům gnostických spisů o Marii Magdaléně (se zdůrazněním, že Kristus Magdaléně přiznával vyšší postavení, měl s ní erotický vztah a žil v manželství) viz *ibid.*, 23-26.

98 K. McGowanová, „Doslov...“, 421: „Obsah *Arquešského evangelia* je vytvořen podle vysoce utajeného existujícího zdroje.“

Zdá se tedy, že mimo církevní a odborné kruhy Marie Magdaléna v současné recepci vystupuje jako nejčastěji uváděná Ježíšova manželka.⁹⁹ Tato představa na jedné straně konvenuje se snahou vidět Ježíše ve velmi lidské podobě, tedy primárně jako člověka, který není povznesen nad běžný život, a jemuž se proto v interpretaci biblického příběhu neodpírá ani manželství se vším, co obnáší,¹⁰⁰ tedy ani otcovství.¹⁰¹ Na straně druhé spojení s Marií, pojaté jako určitý *hieros gamos*,¹⁰² slouží k reformulaci Ježíšova božství, jehož svatost lze následně geneticky přenést na společné potomky. Kvůli potvrzení duchovního partnerství Marie a Ježíše současné texty odkazují i na gnostické spisy, především na *Filipovo evangelium*, i když je rozvíjejí takovými směry, že by tím byli samotní gnostikové asi dosti překvapeni. Novodobá tradice o Marii Magdaléně navazuje na gnostické texty v tom, že i v nich Marie učí a horlivě předává Ježíšovu pravou nauku (ať už je jejím obsahem cokoli). Co se však týče obsahu Ježíšovy nauky, novodobá magdalenská mytologie se od gnostických spisů převážně odlišuje.

Závěr

Pro dochované gnostické spisy byl vztah Ježíše a Marie Magdalény důležitý, avšak interpretovaný především v duchovních souvislostech Ježíšovy gnostické nauky. Zda je alespoň někteří gnostici chápali i jako skutečné manželé, nevíme – pozemská úroveň manželství pro autory spisů nejspíše nepředstavovala to nejhlavnější. Proto také důraz na pozemský aspekt Ježíšova manželství (užití slova *schime* ve zlomku o Ježíšově ženě) působí v možném gnostickém kontextu jako něco velmi neobvyklého. To by mohlo nasvědčovat ruce současného autora, jenž dobře znal zachované gnostické texty o Marii Magdaléně a vycházel z nich, na těchto textech jej však příliš nezajímala jejich nauka samotná, ale pouze postavení Marie Magdalény mezi učedníky a její vztah k Ježíšovi, sledoval tedy moderní zájmy a hodnoty. Pojetí Marie Magdalény jako primárně Ježíšovy pozem-

99 Bylo by jistě zajímavým tématem výzkumu, zdali je představa lidského ženatého Ježíše přijatelná i pro některé věřící církve římskokatolické či jiných křesťanských církví.

100 Projevuje se zde také určitá zvědavost po Ježíšově soukromí, u níž se též domnívám, že je otázkou teprve současné doby (viz F. Watson, „The Gospel of Jesus' Wife...“, 7-8, který upozorňuje na to, že další pravděpodobný kandidát na padělek – *Tajné Markovo evangelium* – zase naznačuje možnost Ježíšovy homosexuality).

101 V anketě, co by lidé dali Ježíšovi a Marii jako svatební dar, byla jedním z návrhů kolébka. Viz „If Jesus Had A Wife, Some People Aren't Happy“ [online], <<http://www.buzzfeed.com/nowthisnews/if-jesus-had-a-wife-some-people-arent-happy-749g>> [20. 10. 2012].

102 Do téže kategorie patří i častý důraz na Mariin obdobný božský status. K potvrzení tohoto nároku užívá současná literatura hojně vlastních výkladů gnostických spisů.

ské manželky nejlépe odpovídá současné magdalénské mytologii, a proto je docela dobře možné, že byl autor ovlivněn právě jí. Dokud však nebudou zveřejněny detailní papyrologické a chemické analýzy, nelze s jistotou zodpovědět ani základní otázku po pravosti zlomku.¹⁰³ Vzhledem ke všemu dříve uvedenému se nicméně přikláním spíše k názoru, že text pravý není.

Příloha: Gramatický a syntaktický komentář zahrnující námítky F. Watsona a A. Bernharda ohledně kompozice textu

1: ... mým (?) ne. Moje matka mi dala ži[vot]

Začátek řádku je možno číst i: „[mi] ne“. Dle Kingové¹⁰⁴ je možné doplnění podle *TmEv*, log. 101 (49,32-50,11): [„Ten, kdo nemá v nenávisti svého otce a svoji matku,] ne[bude schopen být] mým [učedníkem]. Moje matka ...“ (srov. saidskou verzi *Lk* 14,26). Dle Watsona¹⁰⁵ je celý dochovaný první řádek poskládan také z logia 101, totiž z jeho druhé části (*TmEv* 49,34-50,1; kurzívou v českých překladech v této příloze označuji to, co Watson považuje za převzatý text): „A ten, kdo [ne]miluje svého [otce a] svoji matku tak jako já, nebude schopen být *mým* [učedníkem]. *Moje matka* totiž [...], ale moje pravá [matka] *mi dala život*.“

„... mi dala ži[vot]“: *astynaei pó[nch]*. Gramaticky zde před slovem „život“ chybí *em*, které slouží k označení přímého objektu (srov. *TmEv* 50,1: *astynaei empónch*). Tato nezvyklá varianta je gramaticky možná,¹⁰⁶ Andrew Bernhard nicméně míní, že může svědčit v neprospěch pravosti *ZIJŽ* a omyl mohl mít svůj původ v tom, že předpokládaný padělatel užíval elektronickou edici Tomášova evangelia od Michaela Grondina,¹⁰⁷ která obsahuje ve 101. logiu *TmEv* tiskovou chybu (ta se vyskytuje, jak později doplnil Grondin, pouze ve verzi ve formátu PDF, přístupné od roku 2002) a ono *em* před slovem *pónch* v 50,1 vypouští. Dle Bernharda tedy padělatel *ZIJŽ* nemusel ani dobře umět koptsky a stačily mu základní znalosti tohoto jazyka, aby provedl drobné úpravy (například změnu mužského prefixu v ženský). Grondinův interlineární text by tak mohl být pro padělatele

103 Je např. otázkou, je-li možné nějak napodobit opotřebování textu, které papyrus projevuje (viz K. L. King, „Jesus said...“, 11-12).

104 K. L. King, „Jesus said...“, 16.

105 F. Watson, „The Gospel of Jesus' Wife...“, 2.

106 K. L. King, „Jesus said...“, 16.

107 Michael W. Grondin (ed.), „An Interlinear Coptic-English Translation of the Gospel of Thomas“ [online], <http://www.gospel-thomas.net/x_transl.htm> [20. 10. 2012].

znalého angličtiny dobrým nástrojem, protože překládá pokud možno co nejpřesněji každý menší gramatický celek *TmEv*.¹⁰⁸ Toto je rozhodně zajímavý postřeh, nicméně nelze vyloučit, že se jedná o pouhý omyl opisovače; *em* (či *en*) sloužící k označení přímého objektu bylo velmi častým gramatickým jevem, občas pomíjeným i pisáři starověkými.

2 ...]. Učedníci řekli Ježíšovi: [...]

Srov. *TmEv*, log. 12 (34,25), 18 (36,9) nebo 20 (36,26).¹⁰⁹

3 ...] zřeknout. Marie je hodna [...]

„... zřeknout“: srov. *TmEv*, log. 81 (47,17; o zřeknutí se moci) a log. 110 (51,5; o zřeknutí se světa). Jméno Marie je zde uvedeno jako *mariam*, kdežto v *TmEv* (log. 114) jako *maricham*. Varianta *mariam* je v koptských gnostických textech neobvyklá (vyskytuje se pouze v *1 ZjJk* 40,25), i když jinak se Mariino jméno objevuje v několika variantách (*maricham*: např. *TmEv*, log. 21 a 114; *MdrJKr* BG 90,1; 117,13; *RoSp* 126,17-18, aj.; *marichammé*: *MdrJKr* 98,10; 114,9; *RoSp* 131,19 aj.).¹¹⁰ Bernhard¹¹¹ navrhuje hypotézu, že je tato podoba jména v *ZIJŽ* založena na anglickém překladu v Grondinově edici („*Mariam*“).

„Je hodna“ (nebo „[není] hodna“): není jasné, čeho; překládat jako „život“, srov. *TmEv*, log. 114 (51,20), není gramaticky možné.¹¹² Srov. však užití fráze podobného významu bez objektu v *MEv* 18,11 („učinil ji hodnou“).

4 ...] [*asi 5-6 znaků nečitelných*]. Ježíš jim řekl: Moje žena a [...]

Bernhard¹¹³ čte počáteční znaky dle faksimile jako *an em{m}oy*, „ne smrt“, a srovnává s *TmEv*, log. 18 (36,17) a 19 (36,25).

„Ježíš jim řekl“: srov. *TmEv*, log. 12 (34,27), kde také chybí (jinak v podobných obratech gramaticky časté) *če* (doslova „že“, většinou nepřekládané).¹¹⁴

108 A. Bernhard, „How *The Gospel*...“, 2-4.

109 Viz F. Watson, „The Gospel of Jesus' Wife...“, 3; A. Bernhard, „How *The Gospel*...“, 4.

110 K různým formám tohoto jména v gnostických textech (*maria*, *mariam*, *mariammé*) viz A. Marjanen, *The Woman Jesus Loved...*, 64, 34, 35.

111 A. Bernhard, „How *The Gospel*...“, 5.

112 K. L. King, „Jesus said...“, 30-31.

113 A. Bernhard, „How *The Gospel*...“, 6.

114 V *ZIJŽ* je na ř. 2; viz K. L. King, „Jesus said...“, 18; A. Bernhard, „How *The Gospel*...“, 6, 7.

K ř. 3 a 4 srov. *TmEv*, log. 114 (51,18-20): „Řekl jim Šimon Petr: Ať od nás Marie odejde, protože ženy nejsou hodny života. Ježíš řekl: hle, já ji povedu ...“¹¹⁵ „Moje žena“: *pachime*. Jde o jednu z méně obvyklých variant tvaru *schime*.¹¹⁶ Zde ZIJŽ nemůže být přímo ovlivněn *TmEv*, protože v řeči Petrově v *TmEv* 51,20 je užito plurálu *schioime* a *TmEv* všude jinde pro jednotné číslo užívá tvaru *schime* (např. 35,29; 37,29.31).

5 ...] [asi 3 znaky nečitelné] ona bude schopna být mojí učednicí a [...]

Srov. *TmEv*, log. 101 (49,32-36): „Ten, kdo nemá v nenávisti svého [otce] a svoji matku tak jako já, nebude schopen být mým [učedníkem]. A ten, kdo [ne]miluje svého [otce a] svoji matku tak jako já, nebude schopen být mým [učedníkem].“ Jediným rozdílem je zde ženský rod a nepřítomnost negace.¹¹⁷ „Učednice“: výraz *mathétés*, který v řečtině vyjadřuje rod mužský, může být v koptštině s ženským členem užít i pro ženu (viz např. *TmEv* 43,30-31; 1 *ZjJk* 38,17-18).

6 ...] Ať zlí lidé napuchnou [...]

Tento řádek je nejistý a bez oprav gramaticky obtížný. Překládám podle původní edice Kingové (*mareróme ethooy šafe ne*), protože toto čtení vyžaduje nejméně korekci a jako jediné nevrhá na autora spisu podezření z nedobré znalosti koptské gramatiky.¹¹⁸

Watson¹¹⁹ nicméně navrhuje čtení *mareróme ethooy šafene [ebol]*, přičemž *ene* chápe jako chybu v opisu slovesa *eine* („nést“, ve spojení s *ebol* pak s významem „vyvést“; *ša* pak chápe jako konjugační bázi pro habitualis) a překládá „Ať zlý člověk přináší“ s odkazem na *TmEv*, log. 45 (41,1-2): „špatný (*kakos*) člověk přináší to špatné“. Watson upozorňuje na to, že spojení jussivu (kauzativního imperativu) *mare-* s habituální konjugační bázi ve větě s jedním infinitivem není gramaticky možné,¹²⁰ ale soudí, že paralela k *TmEv* je tak blízká, že toto čtení musí být správné.

115 Viz F. Watson, „The Gospel of Jesus' Wife...“, 3-4; A. Bernhard, „How *The Gospel...*“, 5.

116 Viz W. E. Crum, *A Coptic Dictionary...*, 385.

117 Viz F. Watson, „The Gospel of Jesus' Wife...“, 4; A. Bernhard, „How *The Gospel...*“, 7. Srov. *L* 14,26.27.33 (koptské překlady *L* však užívají jiných slov, viz F. Watson, „The Gospel of Jesus' Wife...“, 5).

118 Podle Kingové je chybějící člen u *róme ethooy* neobvyklým, ale přesto možným jevem (K. L. King, „Jesus said...“, 9-10).

119 F. Watson, „The Gospel of Jesus' Wife...“, 5-6.

120 Viz Bentley Layton, *A Coptic Grammar with Chrestomathy and Glossary: Sahidic Dialect*, Wiesbaden: Harrassowitz Verlag 2004, § 337, 340.

Bernhard¹²¹ jde ve Watsonových stopách ještě dále. Poukazuje na blízkou pasáž *TmEv*, v níž se objevují slova *ethooy*, a to v pokračování uvedeného logia 45 (41,3) „ze svého zlého pokladu, který je v jeho srdci“, *mareróme* pak nachází v logiu 47 (41,17), kde však gramaticky nejde o kauzativní imperativ, nýbrž o zvláštní formu negativního habituálu (který má standardní formu konjugační báze *mere-*; toto spojení tedy doslova znamená „člověk obvykle ne“). Výše zmíněný gramatický problém s dvěma neslučitelnými konjugačními bázemi ovšem přetrvává. Bernhard zde předpokládá omyl padělatele, který snad ve svých kombinacích vycházel z anglického překladu tohoto obratu ve výše zmíněném Grondinově interlineárním překladu logia 47 („no man“), a protože chtěl původně vyjádřit „žádný zlý člověk nepřináší“, tento obrat mechanicky převzal, aniž by dohlédl jeho pravého gramatického významu.

7 [...] já jsem s ní, aby [...]

Nebo: „přebývám s ní kvůli“.¹²² Srov. *TmEv*, log. 30 (39,4-5), jediný rozdíl je ženský rod místo mužského: „já jsem s ní“.¹²³

8 [část papyru odstržena, následují asi 3 znaky nečitelné] obraz [...]

„Obraz“ (s neurčitým členem): srov. *TmEv*, log. 22 (37,34).¹²⁴

121 A. Bernhard, „How *The Gospel...*“, 8-10.

122 Tak překládá A. Bernhard, „How *The Gospel...*“, 10, který zde vidí možné převzetí slova „kvůli“ z *TmEv*, log. 29 (38,33).

123 F. Watson, „The Gospel of Jesus' Wife...“, 6. Srov. též *Mt* 28,20b.

124 A. Bernhard, „How *The Gospel...*“, 11.

SUMMARY

The Newly Discovered Coptic Fragment of the So-called “Gospel of Jesus’ Wife”

This article presents a Czech translation and interpretation of the newly discovered Coptic fragment which is usually called the *Gospel of Jesus’ Wife*. The main aim is to describe the circumstances of its discovery and the most recent debates among scholars about its authenticity. I try to reconstruct the possible content of the fragment (or – if it is a fake – the intention of its forger) by means of a comparison with the *Gospel of Thomas*, *Gospel of Mary* and *Gospel of Philip*. Because the main candidate for Jesus’ wife seems to be Mary Magdalene, my analysis is focused on her depictions in Gnostic stories and in contemporary literature. My conclusion is that the text on papyrus was probably influenced by both ancient and modern tradition, and it is more likely to be a modern forgery.

Keywords: *Gospel of Jesus’ Wife*; Gnostic texts; Coptic texts; authenticity; forgery; early Christianity; marriage; Mary Magdalene.

Centrum biblických studií
Evangelická teologická fakulta
Univerzita Karlova
Černá 9
115 55 Praha 1
Czech Republic

ZUZANA VÍTKOVÁ
zuzana.vlckova@centrum.cz